

УДК 636.03

Кравчук Н.І.*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки і підприємництва
Житомирського національного агроекологічного університету***Кільницька О.С.***кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки і підприємництва
Житомирського національного агроекологічного університету*

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ТВАРИННИЦТВА В УКРАЇНІ

MODERN DEVELOPMENT TRENDS OF ANIMAL BREEDING IN UKRAINE

АНОТАЦІЯ

У статті розглянуто значення та тенденції розвитку галузі тваринництва в Україні. Досліджено динаміку низки важливих економічних показників, що характеризують рівень її розвитку. Зокрема, поголів'я худоби та птиці в Україні у всіх категоріях господарств, обсяги виробництва основних видів м'яса та їх зміну, продуктивність тварин. Розглянуто відповідність досягнутих показників розвитку галузі плановим, що були передбачені державними програмами в межах окремих галузей тваринництва до 2015 року. Здійснено порівняльний аналіз отриманих результатів. Авторами визначено проблеми тваринництва в Україні, що гальмують його розвиток, а також констатовано неефективність державної підтримки.

Ключові слова: галузь, тваринництво, скотарство, свинарство, птахівництво, продукція тваринництва.

АННОТАЦИЯ

В статье рассмотрены значение и тенденции развития отрасли животноводства в Украине. Исследована динамика ряда важных экономических показателей, характеризующих уровень ее развития. В частности, поголовье скота и птицы в Украине во всех категориях хозяйств, объемы производства основных видов мяса и их изменение, продуктивность животных. Рассмотрено соответствие достигнутых показателей развития отрасли плановым, которые были предусмотрены государственными программами в рамках отдельных отраслей животноводства до 2015 года. Осуществлен сравнительный анализ полученных результатов. Авторами определены проблемы животноводства в Украине, тормозящие его развитие, а также констатирована неэффективность государственной поддержки.

Ключевые слова: отрасль, животноводство, скотоводство, свиноводство, птицеводство, продукция животноводства.

ANNOTATION

The article considers the essence and development trends of the animal breeding industry in Ukraine. A dynamics of a set of important economic indicators that characterize the level of its development is studied. In particular, livestock and poultry population in Ukraine in all categories of farms, volumes of production of the main types of meat and their change, livestock productivity. Conformance of achieved indicators of development of the industry to the planned according to the state programs within separate branches of animal breeding to the 2015 year is considered. A comparative analysis of achieved results is done. The authors determine problems of animal breeding in Ukraine that hinder its development and state about the inefficiency of the state support.

Keywords: branch, animal breeding, cattle breeding, pig breeding, poultry breeding, livestock production.

Постановка проблеми. Нині в Україні назріває нагальність економічних змін, що зумовлена низькою ефективністю підприємницької діяльності, невирішеністю продовольчої проблеми, втратою провідних позицій експортера

на окремих ринках аграрної продукції, падінням рівня життя населення, низькою конкурентоспроможністю аграрного виробництва тощо. Процеси руйнації наявної економічної системи загострюють соціально-економічну, екологічну та політичну ситуації в країні, викликають обвальну лібералізацію цін та високу інфляцію, ціновий диспаритет, застійні депресивні явища в окремих галузях економіки. Особливо гостро окреслюється проблема занепаду галузі тваринництва в Україні, від рівня розвитку якої залежать забезпечення організму людини необхідними для здоров'я продовольчими товарами тваринного походження; формування сировини для розвитку окремих галузей промисловості; створення додаткових та нових робочих місць; збільшення доданої вартості; розширення експорту відповідної продукції.

Середньодобове споживання населенням основних мікро- і макроелементів у складі продуктів харчування з розрахунку на одну особу в 2015 році становило близько 2 799 ккал, з яких на продукти тваринного походження припадало 791 ккал, або 28,3%. Водночас споживання молока і молочних продуктів сягало 209,9 кг замість рекомендованих фахівцями 380 кг, м'яса і м'ясопродуктів – 50,9 кг, тоді як раціональне, згідно з фізіологічно обґрунтованими параметрами харчування, має бути не менше 80-84 кг у рік на одну особу [1]. Отже, виникає необхідність проведення досліджень щодо проблем розвитку галузі тваринництва, а також їх впливу на скорочення споживання незамінних для людського організму продуктів харчування тваринного походження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням проблем та перспектив розвитку тваринництва в Україні займаються відомі вчені-аграрники, такі як, наприклад, В. Андрійчук, О. Бородіна, П. Березівський, В. Зимовець, С. Кваша, В. Месель-Веселяк, П. Саблук, О. Шпичак. Не менш важливими є праці В. Амбросова, В. Бойка, В. Власова, П. Гайдучького, С. Дусановського, О. Кристального.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проте авторське бачення зводиться до необхідності системного дослі-

дження тенденцій розвитку тваринництва та пошуку ефективних шляхів подолання негативних явищ у галузі.

Мета статті полягає у системному дослідженні динамічних змін у тваринництві України відповідно до державних програм розвитку цієї галузі та аналізі результатів фінансової підтримки.

Об'єктом дослідження є процес розвитку тваринництва в Україні в умовах зміни пріоритетів розвитку суспільства, що обумовлені прагненням України до членства в ЄС.

Теоретичною та методологічною основою дослідження є системний підхід та діалектичний метод пізнання аналізу економічних проблем в умовах стратегічного розвитку галузі тваринництва. У процесі дослідження використано такі методи, як абстрактно-логічний (для обґрунтування необхідності економічної оцінки рівня розвитку галузі); економіко-статистичний (аналіз сучасного стану і тенденцій розвитку тваринництва в Україні); розрахунково-конструктивний, статистико-економічний, зокрема його прийоми, такі як табличний, порівняння (для аналізу і наочного відображення отриманих результатів).

Виклад основного матеріалу дослідження. Державною цільовою програмою розвитку українського села на період до 2015 року передбачалася низка заходів щодо стабілізації та розвитку тваринництва, становлення його як конкурентоспроможного [2]. Головними з них стали вдосконалення механізму надання бюджетних дотацій; забезпечення пристоу поголів'я та обсягів виробництва м'яса; формування механізованих тваринницьких ферм і комплексів, укомплектованих високопродуктивним поголів'ям та забезпечених належною кормовою базою; створення сучасної державної системи селекції у тваринництві і птахівництві; формування кооперативних об'єднань особистих селянських господарств з метою одержання високоякісної сировини тощо. На забезпечення виконання зазначених заходів передбачалося державне фінансування в розмірі 11 075 млн. грн. [3]. Іншим нормативно-правовим документом, а саме «Концепцією державної цільової економічної програми розвитку тваринництва на період до 2015 року» [4], намічались такі завдання та результати: збільшення до 4,4 млн. поголів'я корів, 13,5 млн. – свиней, 198 млн. – свійської птиці, 65 тис. – племінних телиць та нетелів щороку; забезпечення валового виробництва продукції тваринного походження на рівні показників продовольчої безпеки, зокрема 4 млн. тонн м'яса, 20 млн. тонн молока, 17 млрд. шт. яєць; збільшення обсягу експорту продукції тваринного походження, зокрема до 2 млн. тонн молока і молочних продуктів, до 0,45 млн. тонн м'яса; зменшення на 20% енергоємності виробництва продукції тваринного походження; удосконалення системи управління племінною справою в тваринництві; забезпечення продовольчої

безпеки держави, безпечності та якості продукції тваринного походження і беззбитковості її виробництва; підвищення рівня зайнятості сільського населення та доходів вітчизняних виробників продукції тваринного походження. Орієнтовний обсяг фінансування програми становив 60 млрд. грн., зокрема за рахунок державного бюджету – 40,5 млрд. грн., інших джерел – 19,5 млрд. грн. Отже, викликає інтерес оцінки отриманих результатів програми розвитку галузі тваринництва та аналізу її сучасного стану після здійснених заходів.

Одним з основних показників розвитку тваринництва є поголів'я худоби та птиці в господарствах усіх категорій (табл. 1).

Динаміка ілюструє тенденцію скорочення усіх видів тварин: за останні п'ятнадцять років поголів'я ВРХ скоротилося на 60,9%, зокрема корів – на 57,5%, та становить 2,1 млн. гол, що на 2,3 млн. гол. менше від запланованого у програмі рівня. Поголів'я свиней становить 7,1 млн., що на 6,4 млн. менше від прогнозованого. І лише поголів'я птиці (201,7 млн.) дещо перевищує запланований рівень показника (198 млн.).

Згідно з попередніми даними Державної служби статистики України у 2016 році найбільша кількість худоби м'ясного напрямку зареєстрована у Волинській (13,2 тис. гол.) та Чернігівській (9,7 тис. гол.) областях [6]. Найбільше поголів'я корів – у Вінницькій (158,8 тис. гол.), Хмельницькій (135,6 тис. гол.), Полтавській (128,7 тис. гол.) та Львівській (127,6 тис. гол.) областях. Зростає поголів'я птиці усіх видів. Лідерами птахівництва логічно є області, що забезпечені виробництвом концентрованих кормів, насамперед зернових культур, а саме Вінницька, Київська та Черкаська.

Валове виробництво продукції тваринного походження не забезпечує сучасних вимог продовольчої безпеки країни. З необхідних для внутрішнього споживання 4 млн. т м'яса усіх видів у 2015 році вироблено лише 2,3 млн. т, водночас це на 40% вище від рівня 2000 р. (табл. 2).

На жаль, виробництво яловичини та телятини щороку скорочується, в результаті за останні 15 років вищезгадана продукція складає лише 50% відносно досягнутого рівня 2000 року. Найкращу динаміку демонструє птахівництво: в цій галузі відбулося зростання у 6 разів порівняно з 2000 роком. У структурі валової продукції сільського господарства воно формує 15% загального обсягу і понад 42% продукції тваринництва, а також є найбільш прибутковим [7]. У свилярстві, незважаючи на постійні коливання поголів'я, спостерігається зростання обсягів виробництва. Це забезпечується насамперед ефективним функціонуванням великотоварних комплексів, що мають власну кормову базу, і дрібних виробників. Це дає змогу витіснити імпорتنу продукцію з 150 тис. т до 50 тис. т та підвищити експорт.

Загалом в усіх категоріях господарств питома вага тваринництва у валовій продук-

Таблиця 1
Динаміка поголів'я худоби та птиці в господарствах усіх категорій в Україні,
тис. гол. (на 1 січня)

Рік	ВРХ		Свині	Вівці	Кози	Коні	Птиця усіх видів
	всього	зокрема, корови					
1961	17 632,0	7 813,5	18 193,6	10 062,3	568,6	1 839,9	129 630,4
1971	21 352,2	8 563,1	20 746,2	8 613,7	357,4	1 321,8	155 203,3
1981	25 367,6	9 271,1	19 782,7	8 815,3	235,8	836,8	233 573,6
1991	24 623,4	8 378,2	19 426,9	7 896,2	522,5	738,4	246 104,2
2001	9 423,7	4 958,3	7 652,3	963,1	911,9	701,2	123 722,0
2011	4 494,4	2 631,2	7 960,4	1 100,5	631,2	414,2	203 839,8
2014	4 534,0	2 508,8	7 922,2	1 066,7	668,3	354,2	230 289,8
2015	3 884,0	2 262,7	7 350,7	785,8	285,3	316,8	213 335,7
2016	3 750,3	2 166,6	7 079,0	743,9	581,4	305,8	203 986,2
2017	3 682,3	2 108,9	6 669,1	738,0	576,8	304,1	201 700,0
2017 р. у % до 1961 р.	20,9	27,0	36,7	7,3	101,4	16,5	155,6
2017 р. у % до 1991 р.	15,0	25,2	34,3	9,3	110,4	41,2	82,0
2017 р. у % до 2001 р.	39,1	42,5	87,2	76,6	63,3	43,4	163,0

Джерело: розраховано за даними [5]

Таблиця 2
Динаміка виробництва м'яса в Україні (у забійній вазі) у господарствах усіх категорій, тис. т

Рік	М'яса всього	Зокрема, за видами:					
		яловичина та телятина	свинина	баранина та козлятина	м'ясо птиці	кролятина	конина
1960	2 067,6	714,8	955,1	72,4	255,2	36,7	33,4
1970	2 850,1	1 105,5	1 331,0	42,7	311,8	40,0	19,1
1980	3 500,0	1 556,3	1 315,0	29,4	522,2	63,9	13,2
1990	4 357,8	1 985,4	1 576,3	45,8	708,4	30,2	11,7
2000	1 662,8	754,3	675,9	17,2	193,2	19,4	8,3
2010	2 059,0	427,7	631,2	21,0	953,5	13,5	12,1
2013	2 389,4	427,8	748,3	18,7 1	1 168,3	14,2	12,1
2014	2 359,6	412,7 7	742,6	14,4	1 164,7	13,4	11,8
2015	2 322,6	384,0	759,7	13,7	1 143,7	13,3	8,2
2015 р. у % до 1960 р.	112,3	53,7	79,5	18,9	448,2	36,2	24,6
2015 р. у % до 1990 р.	53,3	19,3	48,2	29,9	161,4	44,0	70,1
2015 р. у % до 2000 р.	139,7	50,9	112,4	79,7	592,0	68,6	98,8

Джерело: розраховано за даними [5]

Таблиця 3
Виробництво продукції тваринництва у господарствах усіх категорій в Україні

Вид продукції	1990 рік	2000 рік	2010 рік	2015 рік	2015 рік у % до 1990 року
М'ясо всіх видів, тис. т	4 357,8	1 662,8	2 059,0	2 322,6	53,3
Молоко всіх видів, тис. т	24 508,3	12 657,9	11 248,5	10 615,4	43,3
Яйця від птиці всіх видів, млрд. штук	16 286,7	8 808,6	17 052,3	16 782,9	103,0
Вовна всіх видів, т	29 804	3 400	4 192	2 270	7,6
Мед, т	50 858	52 439	70 873	6 3615	125,1

Джерело: розраховано за даними [5]

Таблиця 4
Динаміка середніх цін реалізації продукції тваринництва сільськогосподарськими підприємствами України

Вид продукції	1996 рік	2000 рік	2010 рік	2014 рік	2015 рік	2016 рік	2016 рік до 1996 року, разів
Сільськогосподарські тварини (у живій масі), грн./т	973,4	2 358	10 791	15 736,9	21 966,2	22 468,0	23,1
Молоко, грн./т	191,5	536,4	2 938,7	3 588,4	4 347,3	5 461,8	28,5
Яйця, грн. за тис. штук	114,6	191,7	470,6	782,4	1 333,2	1 108,7	9,7

Джерело: розраховано за даними [9]

ції сільського господарства за останні 6 років знизилася на 6 відсоткових пунктів з 35,7% у 2010 році до 29,7% у 2016 році. В розрізі регіонів України на першому місці у загальному обсязі виробництва валової продукції тваринництва знаходяться Вінницька, Черкаська та Київська області [8]. Аналіз регіональних тенденцій розвитку виробництва тваринницької продукції виявив 5 регіонів, де обсяги реалізації на забій (у живій масі) сільськогосподарських тварин зросли більш, ніж на 10%. Це, зокрема, Харківська область (+48,4% приросту за 6 місяців 2016 року порівняно з аналогічним періодом 2015 року), а також Кіровоградська (+11,6%), Львівська (+10,5%), Черкаська (+10,3%) і Вінницька (+10,0%). Разом ці регіони забезпечили 84,6% усього приросту обсягу реалізації на забій худоби і птиці, тобто майже 52,6 тис. т.

Окрім м'яса, незамінними для організму людини є й інші продукти харчування тваринного походження, зокрема молоко та яйця (табл. 3). Згідно з Державною програмою розвитку тваринництва передбачалося нарощування обсягів виробництва молока до 20 млн. тонн.

В результаті досягнена лише половина від запланованого рівня – 10,6 млн. тон. Найбільшими виробниками молока в першому півріччі 2016 року з ринковою часткою понад 5% були такі регіони, як Полтавська (15,7%), Черкаська (10,9%), Харківська (8,8%), Чернігівська (8,5%), Київська (7,7%), Вінницька (7,2%), Сумська (6,5%) і Хмельницька (5,7%) області. Сумарно ці 8 областей забезпечили 70,9% всього виробництва молока в країні [9].

Встановлена нами динаміка зменшення позиції м'ясо-молочної продукції та незадоволеного попиту населення привела до значного підвищення цін. За останні 20 років середні ціни реалізації на сільськогосподарські тварини (в живій вазі) зросли у 23,1 рази: з 973,4 грн./т у 1996 році до 22,5 тис. грн./т у 2016 році (табл. 4). Закупівельні ціни на молоко мали ще більші темпи росту, що склали підвищення у 28,5 разів притому, що це соціально значущий товар першої необхідності, що входить у споживчий кошик як критерій соціальних нормативів. На галузь молочного скотарства передбачено дотації, пільги зі сплати податку на додану вартість, проте закупівельні ціни на молоко навіть за їх збільшення у 28 разів не стимулюють виробництво цього соціально необхідного продовольчого продукту та є досить низькими для сільськогосподарських товаровиробників.

Цікавим є факт того, що державні субвенції, спрямовані на розвиток галузі птахівництва, привели до стабілізації розвитку цієї галузі, збільшення поголів'я, зростання пропозиції продукції, а за останні 20 років закупівельні ціни на яйця зросли тільки у 9,7 разів.

В Україні динамічно змінюється кон'юнктура ринку, зростають експорт сировини, рівень цін на фоні зменшення платоспроможності насе-

лення в результаті негативних наслідків фінансово-економічної кризи, антитерористичної операції в Україні, глобалізації продовольчих ринків. Динамічний вплив цих процесів знайшов своє відображення в цінній ситуації на внутрішньому ринку, викликав диференціацію цінової конкурентоспроможності продукції скотарства в розрізі товарного асортименту (видів), посилив диспаритет цін у виробничій, оптово-посередницькій та торговельній сферах. Це вимагає розробки економічного механізму та пошуку практичних заходів стабілізації галузі скотарства та вітчизняного ринку м'ясо-молочної продукції, забезпечення цінової конкурентоспроможності сільськогосподарських товаровиробників цієї галузі та зміцнення їх економічної стійкості [10, с. 39].

Висновки. Як показали проведені дослідження, тваринництво не ілюструє заплановані державою темпи розвитку. Виняток становить лише галузь птахівництва, що проілюструвала позитивні результати реалізації програмних заходів розвитку. Вочевидь, це пояснюється порівняно нижчими реалізаційними цінами яєць і м'яса птиці та низькою платоспроможністю населення України. Гальмують розвиток тваринництва в Україні широкий спектр ендо- та екзогенних чинників, такі як неефективна державна підтримка сільськогосподарських виробників, непрогнозована цінова політика, нерозвинений експортний потенціал, низька інвестиційна привабливість скотарства та довгий термін окупності капіталовкладень порівняно з птахівництвом та свинарством, відсутність ефективних зовнішніх ринків збуту. Проблемами залишаються низька якість та конкурентоспроможність молока, що унеможливають його вихід на ринки ЄС. Великого значення набуває низька розвиненість регіональних мереж племінних об'єднань, пунктів штучного осіменіння, що стримують розширене відтворення галузі. Більшість тваринницьких ферм потребує суттєвого ремонту та переоснащення, зокрема забезпечення сучасними системами доїння, кормороздавачів тощо. Вирішення зазначеної проблеми можливе шляхом значних інвестицій у холодильне, транспортне обладнання, відновлення племінної справи. Менш захищеними щодо дії негативних чинників зовнішнього середовища залишаються господарства населення, що не вважаються бізнесовою одиницею та не можуть конкурувати з підприємствами ні за якістю, ні за ціною.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Кернасук Ю. Ринок тваринництва: тенденції та проблеми галузі / Ю. Кернасук // Агробізнес сьогодні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.agro-business.com.ua/ekonomichniyi-gektar/6028-rynok-tvarynnytstva-tendentsiii-ta-problemy-galuzi.html>
2. Про затвердження Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року: Постанова

- КМУ № 1158 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1158-2007-%D0%BF>
3. Завдання і заходи з виконання Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1158-2007-%D0%BF/paran578#n578>
  4. Про схвалення концепції Державної цільової економічної програми розвитку тваринництва на період до 2015 року: Розпорядження КМУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1687-2009-%D1%80>
  5. Тваринництво України у 2015 році: статистичний збірник. – К., 2016.
  6. Виробництво продукції тваринництва в Україні за січень-жовтень 2016 року: статистичний бюлетень. – К., 2016.
  7. Степанюк О. Тваринництво в Україні – відродження чи занепад? / О. Степанюк // Сучасне тваринництво [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.agro-business.com.ua/suchasne-tvarynnytstvo/1105-tvarynnytstvo-v-ukraini-vidrozhennia-chy-zanepad.html>
  8. Валова продукція сільського господарства (у постійних цінах 2010 року) за 2015 рік: статистичний бюлетень. – К., 2016.
  9. Середні ціни реалізації продукції сільського господарства сільськогосподарськими підприємствами [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2006/sg/sg_rik/sg_u/scr_sp_u.html
  10. Кільницька О. Стан та проблеми розвитку скотарства в Україні / О. Кільницька, Ю. Тарасюк // Економічний форум. – 2015. – № 2. – С. 39-46.